

DACII DIN NORD-VEST ÎN EPOCA ROMANĂ. CARPII ÎN TERITORIUL INTRACARPATIC

de GH. DIACONU

La finele perioadei interbelice și în anii de după cel de-al doilea război mondial, unii specialiști s-au aplecat asupra istoriei dacilor dinafara provinciei romane¹. Un rol deosebit privind identificarea așezărilor și necropolelor dacilor din vest și nord l-au avut cercetările de teren din zilele noastre, întreprinse de Egon Dörner, I. H. Crișan, Sever Dumitrașcu, Tiberiu Bader, Gh. Iazin ș.a.².

Identificarea grupului cultural al dacilor din vest o datorăm lui Egon Dörner, care în anul 1951 a întreprins cercetări de salvare în perimetrul com. Sîntana, jud. Arad³. Potrivit celor relatate de către descoperitor, aici, în cuprinsul unei locuințe și al unor gropi menajere, a apărut ceramică lucrată cu mîna și cești dacice, asociate cu fragmente de vase *terra sigillata*.

În necropola aferentă așezării, cu prilejul cercetării a patru morminte de incinerare, în cuprinsul urnelor, alături de oase calcinate, au fost găsite cuțite din fier și o fibulă romană, care asigură datarea mormintelor în secolul al III-lea e.n.⁴.

Urnele din mormintele de la Sîntana-Arad, lucrate cu mîna din pastă grosieră, sau la roată din pastă cenușie, fină, potrivit formelor și decorului sînt de tradiție La Tène. O descoperire similară este semnalată la Arad — Gai, unde a fost recuperată o urnă cenușie, aparținînd unui mormînt din al cărui inventar mai fac parte un cuțit din fier și o fusaiolă⁵.

În regiunea dintre Crișul Negru și Mureș, sînt amintite descoperiri aparținînd dacilor din vest, pe baza unor tezaure monetare și anume: la Covăsînti, Cherechi și Vinători⁶. Cartarea antichităților descoperite între Mureș și Crișul Negru i-au îngăduit cercetătorului arădean să stabilească și momentul pătrunderii sarmaților iazigi în zonă. Potrivit cercetărilor întreprinse se socoate că, după părăsirea provinciei Dacia, pe cursul inferior al Mureșului și la sud de Crișul Negru, s-au infiltrat sarmații iazigi, ale căror urme sînt marcate în teren de morminte de înhumare descoperite la: Nădlac, Șeitin, Vărșand și Iermata Neagră⁷. Cu același prilej s-a ajuns

¹ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*. București, 1945; M. Macrea, *Apulum*, 7, 1968, p. 179; I. I. Rusu, *Dacia*, N.S., 3, 1959; D. Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare” în Dacia romană*, București, 1957.

² E. Dörner, *OC.D.*, 1960, p. 155—159; *Apulum*, 9, 1969, p. 681; *Die freien Daker zwischen Mureș und Crișul Negru*, în *Actes du VII-e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Praga, 21—27 august 1966, p. 1024—1027; I. H. Crișan, *Apulum*, 8, 1968, p. 248; S. Dumitrașcu și T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Auril. Satu Mare*, 1967.

³ E. Dörner, în *Actes du VII-e Congrès...*, p. 1026.

⁴ *Ibidem*, p. 1026.

⁵ *Ibidem*, p. 1027.

⁶ *Ibidem*, p. 1026—1027.

⁷ *Ibidem*, p. 1027.

și la încheierea potrivit căreia iazigii au pătruns în regiunea amintită în ultimul pătrar al secolului al III-lea e.n., dar mai ales în cursul secolului următor, preluând elemente culturale de la băștinași, cum reiese din analiza inventarului unui mormint de înhumație de la Șimand, aparținând după ritual și piese de inventar unui iazig, căruiu însă i-a fost depusă ca ofrandă o ceașcă dacică⁸. După părerea specialiștilor, ca urmare a impactului iazigic, o parte a dacilor din vest s-au îndreptat spre est, pătrunzând în fosta provincie Dacia, abandonată de puterea romană⁹.

Pătrunderea dacilor din vest în fosta provincie romană Dacia este cât se poate de bine ilustrată de monumentele de la Cipău (fig. 1). Aici,

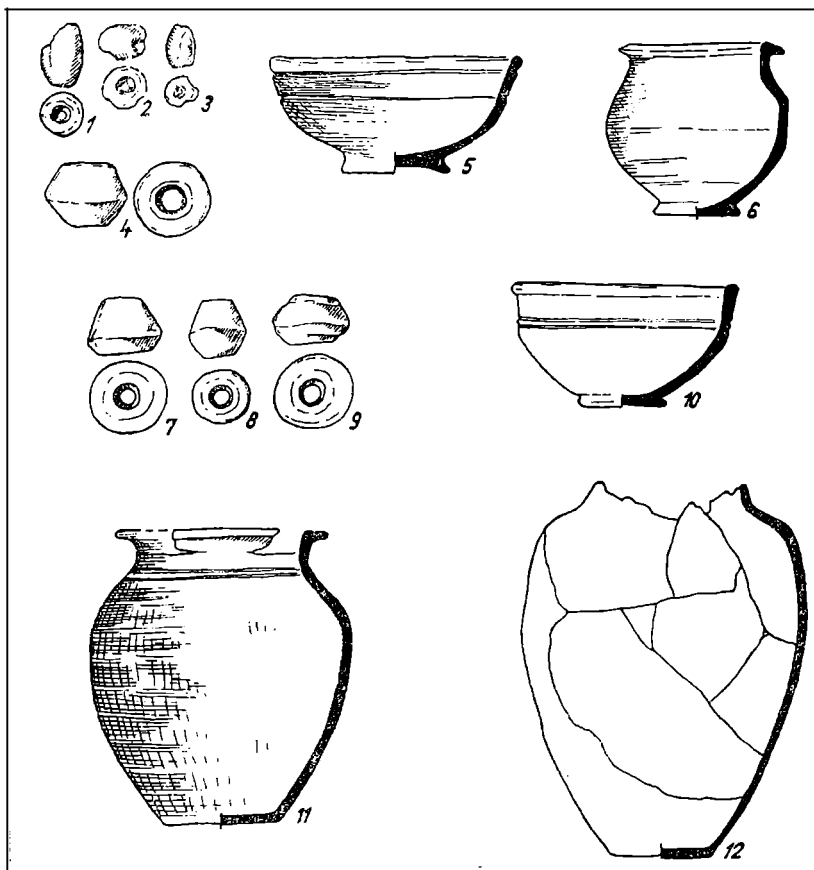

Fig. 1. Cipău-Girle. Ceramică, fusaiole și perle aparținând dacilor din vest (după K. Horedt, *Siebenbürgen...*, fig. 42, p. 108).

în locuințe și în cuprinsul a trei morminte de incinerație, a fost descoperită ceramică dacică, care prin forme și structura pastei continuă pe aceea de tip Sintana—Arad. Tot aici au fost reperate elemente romane ca farfuria de tip *Dragendorf* 37, și perle din calcedonie, ultimele răspindite

⁸ *Ibidem*, p. 1027.

⁹ N. Vlassa, *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 501—518.

mai ales în aria iazigilor¹⁰. Autohtonismul grupului de la Cipău este asigurat însă, pe lângă inventar, de ritul de incinerare, practicat aici, spre deosebire de iazigi, care din totdeauna și-au înhumat morții¹¹.

Comunitățile de tip Sintana—Arad evoluează în cursul secolului al IV-lea e.n., în regiunea dintre Mureș și Crișul Negru, așa după cum o dovedesc o seamă de descoperiri, printre care se remarcă centrul de olari de la Arad—Ceala, unde ceramica de tradiție dacică, asociată cu ceramica provincială romană, a fost datată cu monedă emisă în domnia împăratului Constans al II-lea¹². Alte așezări, ca Horia, Arad-Grădiște, Șiclău, Șiria, sînt datate în cursul secolului al IV-lea e.n., prin ceramică și piepteni din os, lucrați din trei plăci, cu mînerul în formă de clopot¹³.

Dacii au locuit în epoca romană și în regiunea de nord-vest a țării noastre de azi și anume în jud. Satu Mare, partea de nord-vest a jud. Maramureș și zonele de nord ale județelor Sălaj și Bihor. Primele descoperiri de aici le datorăm arheologilor Sever Dumitrașcu și Tiberiu Bader, care, în anul 1964, au întreprins săpături la Medieșu Aurit, jud. Satu Mare, unde au fost dezvelite 13 cuptoare de ars oale și un cimitir de incinerare din care au fost cercetate 76 de morminte¹⁴.

Cîmpul de pendulare al investigațiilor privind dacii din nord a fost lărgit, cu timpul, prin strădania unor arheologi de la muzeele locale și a unor cercetători de la institutele din Cluj-Napoca și București¹⁵. Astfel, în zona Barcăului și a celor trei Crișuri au fost executate anchete de teren sub îndrumarea lui Sever Dumitrașcu, în vederea elaborării tezei sale de doctorat, la : Moroda, Cociuba Mare, Rohani, Rîpa și Tinca pe Crișul Negru și La Girișu de Criș pe Crișul Repede¹⁶. În literatura de specialitate sînt consemnate cercetări în preajma Careiului și a zonei înconjurătoare, executate de : Vlad Zirra, I. H. Crișan, M. Rusu și I. Nemeti¹⁷. La Călinești în Maramureș a fost investigată o așezare de către R. Popa, iar în momentul de față, Gh. Lazin cercetează un nou centru de olari, descoperit la Lazuri, jud. Satu Mare¹⁸. O seamă de alte așezări, ca acelea de la Mișca, jud. Bihor, sau Nușfalău, jud. Sălaj la care se adaugă și altele care nu au fost încă cercetate, îmbogățesc repertoriul așezărilor dacilor din nord¹⁹.

Stadiul cunoașterii necropolelor dacilor din nord și nord-vest este, oarecum, îngreuiat de faptul că necropola de la Medieșu Aurit nu a fost încă valorificată din punct de vedere științific. Ca atare, pentru cunoaște-

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ K. Horedt, *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*, București, 1982, p. 107 și 110 : pentru ritualul de înmormintare al sarmatilor iazigi, v. Mihály Parducz, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns*, I, II și III, ActaArchHung, 30, 1950.

¹² E. Dörner, *op. cit.*, p. 1027.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea daciei romane* (rezumatul tezei de doctorat), București, 1973, p. 16.

¹⁵ *Ibidem*, v. repertoriul așezărilor, p. 16 : v. și Gh. Lazin, I. Nemeti, Crisia, 1972, p. 199—213.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Majoritatea cercetărilor amintite au căutat în zonă monumente mai timpurii, dar au identificat cu prilejul cercetărilor și urme de locuire aparținînd dacilor liberi ; v. Gh. Lazin, I. Nemeti, *op. cit.*, p. 200, notele 4—7.

¹⁸ Informație, Gh. Lazin, autorul săpăturilor de la Lazuri, pentru cuptoare descoperite în perimetrul orașului Satu Mare, v. Gh. Lazin, Studii și comunicări Satu Mare, 4, 1980, p. 133—142 și fig. 2, 3.

¹⁹ S. Dumitrașcu, *op. cit.*

rea tipului de necropole, a ritului și ritualurilor de înmormintare pentru această ramură a dacilor, ne putem sprijini numai pe normintele publicate de Sever Dumitrașcu și Tiberiu Bader în lucrarea din anul 1964, la care vom adăuga unele date menționate de primul autor în rezumatul tezei sale de doctorat, ca și în alte studii sau articole ²⁰.

Din cele relatate de autori, reiese că necropola se află situată la câteva sute de metri depărtare de așezare și de complexul de ateliere, în stînga drumului Medieșu-Dumbrava, în punctul denumit de localnici „La Leșu”, pe o terasă a văii Racta ²¹. Din descriere reiese că ne aflăm în fața unei necropole plane de incinerare, ale cărei morminte erau situate la adîncimea de 0,60—0,80 m ²². În total au fost cercetate 76 de morminte, dintre care doar patru au fost prezentate în lucrarea amintită ²³.

Există deopotrivă morminte de incinerare în urne și în gropi ²⁴. Este important de reținut că în morminte au fost folosite, ca urne, vase lucrate cu mina, sau cenușii, cenușii-negre din pastă fină, lucrate la roată, de factură dacică, ca și vase de tradiție romană care alături de ceramica descoperită în cuptoare și în așezare marchează pecetea romanității la Medieșu Aurit. Din cele relatate de către descoperitori reiese de asemenea că unele urne au fost acoperite cu vase avînd funcția de capace, sau cu fragmente din vase. În unele cazuri sînt semnalate și vase adiacente depuse ca ofrandă ²⁵.

În încheiere se cuvine a fi reținut faptul că din observațiile descoperitorilor reiese că arderea defuncțiilor a fost făcută în afara perimetrului necropolei. De asemenea a fost observată lipsa mormintelor de înhumare și a mormintelor de incinerare cu gropile arse, sau categoria acelorora cu gropile purificate cu ajutorul focului. Reținem, de asemenea, practica arderii secundare a urnelor, vaselor adiacente, podoabelor, obiectelor și armelor din morminte. Acestea din urmă ca și o parte din vase prezintă deformări datorate temperaturii la care au fost expuse, iar în cazul armamentului deformări voite potrivit unui obicei și ritual străin de mediul băștinaș ²⁶. Din inventarul mormintelor, alături de vase mai sînt semnalate unele podoabe și obiecte ca : fibule, cuțite, amnare, umbo-uri etc. ²⁷.

Comunitatea dacilor liberi de la Medieșu Aurit, ca și aceea de la Lazuri, se caracterizează prin sedentarism, ilustrat, pe lîngă alte îndeletniciri, mai ales de prelucrarea ceramicii în cuptoare de ars oale, situate în preajma sau cuprinsul unor ateliere care au fost doar parțial cercetate ²⁸.

Studierea celor 13 cuptoare, din centrul de olari de la Medieșu Aurit, a îngăduit descoperitorilor să ajungă la unele încheieri cu privire

²⁰ S. Dumitrașcu și T. Bader, *Așezarea dacilor liberi...*, p. 43—48; idem, ActaMN, 4, 1967, p. 107—126; Sever Dumitrașcu, Studii și comunicări Satu Mare, 1975, p. 56—58; v. și rezumatul tezei de doctorat.

²¹ S. Dumitrașcu și T. Bader, *op. cit.*, p. 43.

²² *Ibidem*.

²³ S. Dumitrașcu, Studii și comunicări Satu Mare, 1975, sînt prezentate cîteva date pe marginea celor 76 de morminte cercetate, v. *ibidem*, p. 56—57.

²⁴ *Ibidem*, p. 56.

²⁵ S. Dumitrașcu și T. Bader, *op. cit.*, p. 43—44.

²⁶ Asupra ritualului arderii secundare a vaselor, obiectelor și podoabelor autorii nu insistă, însă o sumară examinare a inventarului dovedește că un atare ritual a fost din plin folosit de către comunitatea care a folosit necropola de la Medieșul Aurit. În legătură cu acest obicei vezi opiniile noastre exprimate cu peste două decenii în urmă în *Tirgșor*, București, 1965, precum și părțile contrare formulate de Gh. Bichir, Ion Ioniță, V. Palade ș.a.

²⁷ Ilustrate sîrac în prima lucrare a autorilor pe baza celor patru morminte, dar mai diversificate, potrivit celor amintite în studiul lui Sever Dumitrașcu.

²⁸ S. Dumitrașcu și T. Bader, *op. cit.*, p. 20—31.

la tipurile de cuptoare, procesul de producție și categoriile ceramice care au fost lucrate în atelierelor de pe Șuculeu.

În majoritatea cazurilor, cuptoarele de ars oale au forma tronconică, fiind de formă circulară la bază, cu un diametru ce variază între 1,60 și 2,75 m. Camerele de foc și canalele pentru alimentarea cu foc sînt despărțite prin pereți mediani, cruțați în solul viu cu prilejul amenajării.

Camerele de ardere a vaselor aveau forma circulară și erau situate aproximativ la nivelul de călcare al vremii, după care erau amenajați pereții calotelor camerelor de ardere, avînd grosimea de 0,10—0,70 m. Pe grătarele cuptoarelor au fost surprinse găuri, uneori dispuse neregulat, prin care circula aerul cald în cuprinsul camerelor de ardere a vaselor.

În zona atelierelor și cuptoarelor au fost recoltate mai multe categorii ceramice după cum urmează : ceramică lucrată cu mîna, executată din lutul local, în amestec cu ingrediente, care îi dau un aspect grosier (fig. 2/5, 8). Din această categorie ceramică se remarcă oalele-borcan, urnele de formă bitronconică, ornamentate cu briie alveolare, la care se adaugă ceștile (căștile) tronconice, folosite ca opaițe (fig. 2/6).

Din cuprinsul categoriei ceramice lucrate la roată, pentru care, în principal, au fost amenajate atelierelor și cuptoarele, se detașează ceramica cenușie sau cenușie-neagră, executată din pastă fină, cu ardere completă sau incompletă, potrivit tirajului din cuptoare, reglat după dorința meșterilor olari (fig. 2/4, 13). Din grupa ceramicii la care ne referim fac parte în primul rînd o serie de oale de forme și mărimi diferite, respectînd formele ceramicii dacice din La Tène. O altă formă frecvent întilnită aici este reprezentată de fructiera cu piciorul scund.

Din repertoriul străchinilor sau străchinilor-castroane se disting cele cu pereții subțiri, profilul în forma literei „S” cu funduri inelare. De asemenea se atrage atenția că au fost găsite unele vase, care sugerează imitarea aceloră în *terra nigra*.

O categorie aparte este constituită de prezența unor amfore cu două torți, prevăzute cu nervuri, evident lucrate în atelierelor de pe Șuculeu. O parte a ceramicii cenușii, sau cenușii-negre a fost „decorată” cu ornamente lustruite.

În sfîrșit, o categorie cît se poate de bine reprezentată este aceea a chiupurilor (vase de provizii), cu profile de buze și ornamente variate (fig. 2/7).

Altă categorie importantă a ceramicii de la Medieșu Aurit este aceea a olăriei zgrunțuroase (pastă cu mult nisip) de culoare cenușie-neagră, ilustrată mai ales de oale și mai rar de străchini (fig. 2/ 4). Această categorie ceramică, necunoscută dacilor în La Tène, a fost transmisă sau însușită prin filieră romană²⁹. Atragem luarea aminte că o atare categorie ceramică nu a fost cunoscută în aria purtătorilor culturii Przeworsk și nici în aceea a culturii Lipița³⁰.

Cercetătorii complexului meșteșugăresc de la Medieșu Aurit semnalează de asemenea prezența unor fragmente de vase romane provenite pe cale de import, dintre care unele lucrate în tehnica celor cunoscute sub denumirea de *terra sigillata*, au servit probabil ca modele localnicilor³¹.

În legătură cu datarea monumentelor dacilor liberi din nord și nord-vest, alături de ceramică, poate fi folosit lotul de fibule cunoscut pînă în

²⁹ Gh. Diaconu, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 243—250.

³⁰ *Ibidem*, fig. 1/II.

³¹ Sever Dumitrașcu și Tiberiu Bader, *op. cit.*, p. 36.

prezent (fig. 2/11, 12). Două fibule, din fier, una cu port-agrafa laterală, iar a doua cu piciorul întors pe dedesubt, descoperite în mormintele 1 și 3, au văzut lumina tiparului. Cele două fibule menționate sînt de factură romană și datează din secolul al III-lea e.n.³²

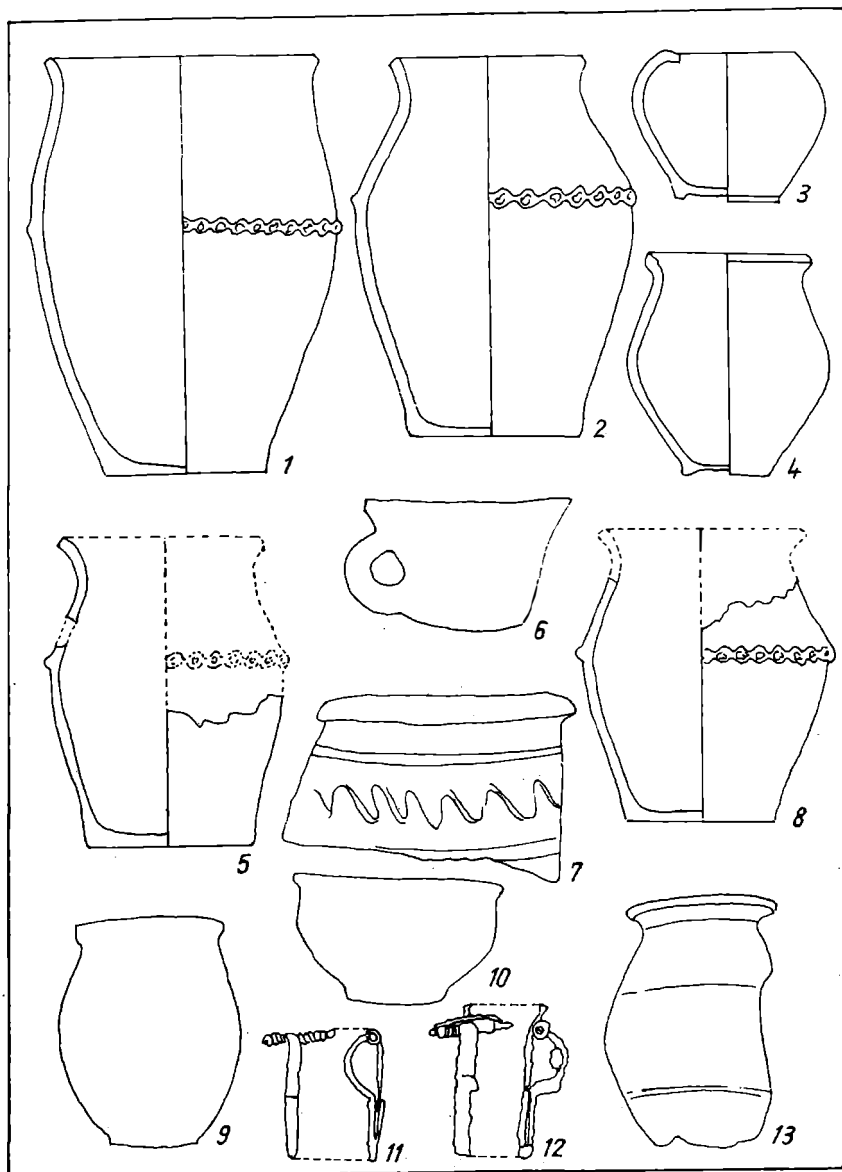

Fig. 2. Medieșu Aurit. Ceramică și fibule aparținând dacilor din nord-vest (după S. Dumitrașcu și T. Bader, *Așezarea...*, fig. 22–23, și pl. II, V, X, XV).

În perimetrul așezării, în zona cuptoarelor de ars ceramică, a fost găsită o insignă de „Beneficiarius”, lucrată din bronz³³, avînd analogii

³² *Ibidem*, fig. 22/4 și fig. 23/4.

³³ *Ibidem*, pl. XVI, jos, dreapta.

la Mătășaru, jud. Dîmbovița, unde este asociată cu alte elemente de datare din secolul al III-lea e.n.³⁴. O fibulă din bronz, din seria aceloră dintr-o bucată, cu piciorul întors pe dedesubt, a fost descoperită tot încadrul așezării și datează în alte medii culturale în secolele II—III e.n., fiind cunoscută sub denumirea de „tipul panonic” al fibulei cu piciorul întors pe dedesubt³⁵. În sfîrșit, o fibulă din argint, lucrată în tehnica granulației, găsită la Lazuri, datează din secolul al III-lea e.n., fiind răspîdită, mai ales, în regiunile de la nord de țara noastră și este cunoscută sub denumirea de tipul Straze-Sakra³⁶.

Spre deosebire de cimitirele dacilor din vest, sud sau răsărit de Carpați, la dacii din nord este frecvent documentat obiceiul arderii secundare a urnelor, vaselor de ofrandă, a obiectelor și podoabelor în rugurile de cremație. Un atare obicei este întilnit mai ales în aria purtătorilor culturii Przeworsk³⁷, în orizontul cultural de tip Brest Trișin-Lepesovka I³⁸, iar mai tîrziu în aria culturii Sintana-Cerneahov³⁹.

În necropola de la Medieșu Aurit, au fost descoperite amnare de tip Przeworsk care marchează o pătrundere din lumea nordică, iar părerea potrivit căreia asemenea obiecte sînt răspîdite în aria culturii Lipița, se explică prin simbioza dintre cele două culturi menționate⁴⁰. La Bolotnoe și Zvenigorod este documentată cît se poate de bine o atare simbioză. Aici, vase de factură dacică (Lipița) sînt asociate cu elemente Przeworsk ca : umbouri, arme deformate în ruguri etc., potrivit obiceiurilor funerare practicate în cultura amintită⁴¹.

Cele două virfuri de lance, pintenii și alte elemente de origine nordică din așezarea și necropola de la Medieșu Aurit pot fi explicate ca provenind pe calea arătată. De asemenea, obiceiul așezării pieselor de armament sub urne, cazul umbo-ului de scut de sub urna mormintului nr. 41, trebuie interpretată ca o moștenire sau tradiție a purtătorilor culturii Przeworsk, care la un moment dat au intrat în nemijlocite legături cu dacii din regiunea Sătmăruului⁴².

Rezumînd cele prezentate se cuvine a sublinia că elementele de cultură materială și spirituală, ritual de înmormintare tradițional al dacilor din vest și nord — nord-vest reprezintă jaloane importante care marchează indubitabil că în regiunile menționate, în cursul secolelor III—IV e.n.,

³⁴ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 58, pl. LII/8, LIII/4.

³⁵ S. Dumitrașcu și T. Bader, *op. cit.*, pl. XVIII/1.

³⁶ Informație Gh. Lazin, autorul săpăturilor; altă piesă descoperită în locuința nr. 1 de la Culciu Mare; pentru Medieșul Aurit, v. K. Horedt, *Apulum*, 11, 1973, p. 97, fig. 5.

³⁷ Pentru principalele necropole din cultura Przeworsk, unde se întilnește ritualul amintit, v. Gh. Diaconu, *Tirgșor*, p. 124.

³⁸ I. V. Kuharenko, *Mogil'nik Brest-Trișin*, Moscova, 1980, p. 70 și ilustrația cu vase, obiecte și podoabe deformate din cauza focului și temperaturii ridicate din ruguri.

³⁹ Ritualul arderii secundare a vaselor, obiectelor și podoabelor este documentat în aria estică (Cerneahov) și în aria vestică a culturii (Sintana de Mureș).

⁴⁰ Asemenea amnare sînt documentate în cultura Przeworsk, mai rar în cultura Lipița și cultura Sintana-Cerneahov. Nu de multă vreme un exemplar a apărut la Buridava (v. D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 214, pl. 39, 12), iar altele două la Daneți, jud. Dolj într-o necropolă daco-romană, v. Gh. Popilian, *Thraco-Dacica*, 3, 1982, p. 54, fig. 3/6 și p. 58, fig. 5/8.

⁴¹ Pentru Bolotnoe și Zvenigorod, v. I. K. Sveșnikov, *KS*, 68, 1957, p. 68—74, fig. 21—25.

⁴² v. S. Dumitrașcu, *Studii și comunicări*, Satu Mare 1975, p. 57—58.

au locuit comunități de daci rămase în afara granițelor provinciei Dacia după cucerirea romană⁴³.

Ipoieza lui Sever Dumitrașcu potrivit căreia în comunitatea de la Medieșu Aurit ar fi pătruns la un moment dat elemente din aria purtătorilor culturii Lipița (costobocii) este mai greu de acceptat⁴⁴.

Influența civilizației romane asupra acestor triburi de daci este ilustrată de prezența unor obiecte și podoabe de factură romană, dar mai ales de existența, dăinuirea și prelucrarea în atelierele dacilor liberi de aici a ceramicii provincial romane din pastă nisipoasă-zgrunțuroasă, pe care la vremea la care ne referim nu au cunoscut-o vecinii dacilor liberi din vest și nord — nord-vest, în speță iazigii, cvazii, vandalii și nici costobocii, purtătorii culturii Lipița⁴⁵.

În încheiere trebuie să reținem, de asemenea, că examinarea unor elemente de cultură materială sau spirituală din aria dacilor din vest ne dovedește că ici-colo au pătruns și elemente culturale sarmato-iazige, iar în mediul dacilor din nord — nord-vest și antichități, nordice, desprinse din aria purtătorilor culturii Przeworsk⁴⁶.

O ultimă problemă pe care dorim să o relevăm constă în faptul că atât în aria dacilor din vest, cât și în aceea a dacilor din nord — nord-vest, nu apar elemente caracteristice culturii Sintana de Mureș-Cerneahov⁴⁷.

Pătrunderea carpilor în teritoriul intracarpatic este ilustrată de dovezi cuprinse în câteva izvoare. În legătură cu una din incursiunile carpilor, desfășurată probabil pînă în centrul provinciei Dacia, stă drept mărturie conținutul cunoscutei inscripții de la Apulum (Alba Iulia), care ne informează despre un ostatec care a fost eliberat din captivitatea carpilor⁴⁸.

În literatura de specialitate sînt formulate mai multe păreri în legătură cu etapele pătrunderii și instalării carpilor în Dacia romană. Potrivit opiniei exprimate de unii specialiști se socoate că între anii 245—247, ca urmare a cunoscutelor raiduri carpice, aceștia ar fi ocupat o parte a teritoriului provinciei după care s-au instalat aici⁴⁹. După alți cercetători carpii ar fi pătruns în Dacia deabia după anii 271—275, adică după retragerea puterii romane, sau după anii 295—297, ani care marchează începutul slăbirii puterii carpilor în favoarea goților⁵⁰.

O problemă asupra căreia s-au purtat numeroase discuții este aceea a prezenței efective a carpilor pe teritoriul Daciei romane în cuprinsul

⁴³ Cele mai timpurii vestigii de tip Lipița datează de la mijlocul secolului I î.e.n. Cu toate acestea ipoteza părăsirii teritoriilor de baștină ale dacilor, în urma cuceririi provinciei Dacia de către romani, trebuie luată în considerație și pentru unele triburi de tip Lipița dislocate după cucerirea Daciei de către romani.

⁴⁴ S. Dumitrașcu, Studii și comunicări Satu Mare, 1975, p. 58. Comunitatea dacilor liberi de la Medieșu Aurit a locuit în apropierea provinciei Dacia de unde la un moment dat a preluat din arsenalul ceramicii romane specia nisipoasă-zgrunțuroasă a ceramicii pe care nu au cunoscut-o purtătorii culturii Lipița.

⁴⁵ Gh. Diaconu, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 243—250.

⁴⁶ K. Horedt, Apulum, 11, 1973, p. 91—98, fig. 4—5.

⁴⁷ Cele mai nordice monumente din Dacia intracarpatică de tip Sintana de Mureș sînt semnalate în regiunea Bistrița-Năsăud, iar cel mai vestic punct este marcat de descoperirea de la Palatca, jud. Cluj.

⁴⁸ V. altarul ridicat de C. Valerius Serapio, în CIL, III, 1054.

⁴⁹ La unii specialiști a stăruiat ideea părăsirii unora dintre castru de către romani, în urma atacurilor provocate de carpi. v. J. Jung, *Roemer unde Romonen in der Donauländern*, Innsbruck, 1887, p. 176 și urm.

⁵⁰ K. Horedt, *Siebenbürgen...* p. 43—44.

unor așezări și cimitire sau a stabilirii acestora în imediata vecinătate a vetrelor de locuire a populației daco-romane și folosirea în comun a acestora ⁵¹.

În legătură cu cele semnalate mai sus, atragem luarea aminte asupra monumentelor de la Soporu de Cîmpie și Obreja pe marginea cărora au fost exprimate puncte de vedere diferite în privința datării și a identificării ramurii dacilor de aici ⁵².

Antichitățile de caracter carpic, identificate pînă în prezent în teritoriul intracarpatic, sînt puține la număr și au apărut, fie izolat și întîmplător, fie în cuprinsul unor complexe aparținînd populației daco-romane ⁵³ (fig. 3).

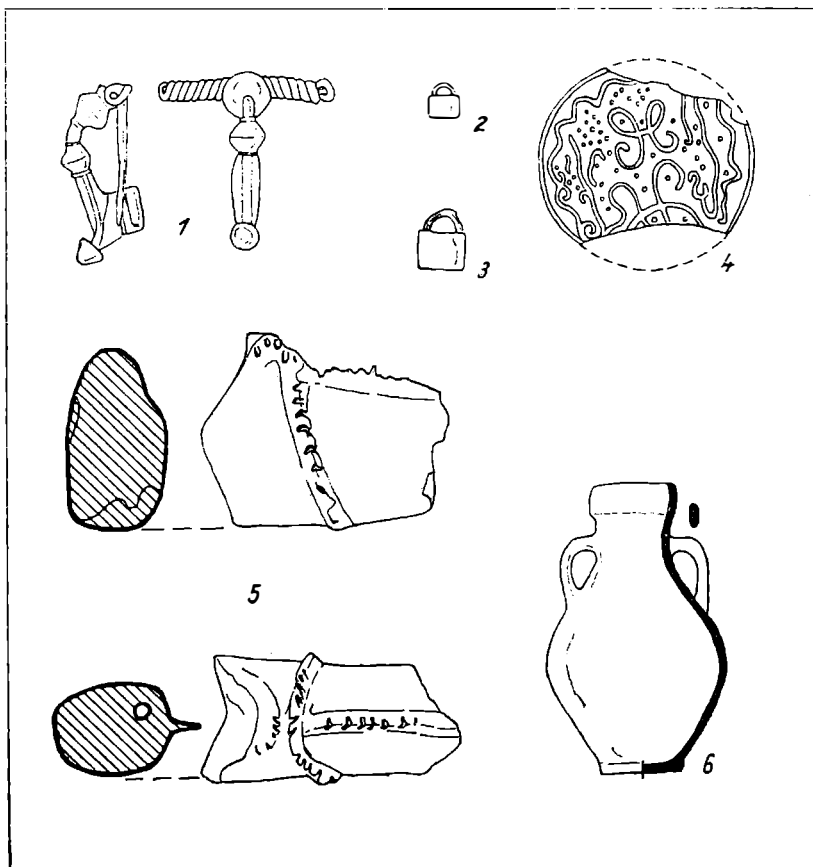

Fig. 3. Antichități carpice din Transilvania : 1 fibulă, 2—3 pandanlive, 4 oglindă 5 „cățea de vatră”, 6 vas (după K. Horedt, *Siebenbürgen...*, fig. 14/5—10, p. 46).

⁵¹ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 168.

⁵² D. Protase în *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*, București, 1976, p. 83—87, pentru Soporu de Cîmpie; Idem, *ActaMN*, 8, 1971, p. 156—159, pentru Obreja. Pentru ambele obiective v. K. Horedt, *Siebenbürgen...*

⁵³ După părerea noastră este cazul antichităților găsite la Soporu de Cîmpie și Obreja.

Vestigiile vehiculate de carpi sînt semnalate la Sebeş-Alba⁵⁴, unde a fost găsită o oglindă circulară cu un semn magic — tamga⁵⁵ (fig. 3/4). Oglinda la care ne referim, deşi de origine sarmatică⁵⁶, nu a putut ajunge în regiunea amintită prin mijlocirea sarmaţilor răsăriteni (alani sau roxolani), ştiut fiind faptul că populaţiile amintite nu au pătruns în centrul provinciei Dacia niciodată. În ce ne priveşte ne raliem părerii potrivit căreia atari obiecte, însuşite la un moment dat de către carpi, au putut ajunge pe linia Tirnavelor odată cu pătrunderea acestora în acele părţi⁵⁷.

Cu ani în urmă, la Mediaş, jud. Sibiu, a fost găsit un mormint de incinerare avînd ca urnă o amforă cu două torţi⁵⁸, asemănătoare cu cele folosite ca urne de înmormintare în aria culturii carpice⁵⁹ (fig. 3/7). În regiunile de sud — sud-est ale Transilvaniei, la Mereşti, jud. Harghita, şi Cristian, jud. Braşov, au fost descoperite întimplător două pandantive din fier, în formă de căldăruşă, a căror prezenţă în părţile arătate a fost explicată, de asemenea, prin pătrunderea carpilor într-o anumită etapă a incursiunilor lor în Dacia⁶⁰ (fig. 3/2, 3).

În sfîrşit, la Aiud-Rădeşti, jud. Alba, ni se semnaleză descoperirea unui căţel de vatră, pus pe seama carpilor⁶¹ (fig. 3/5, 6). Elemente de podoabă şi obiecte de factură carpică au fost găsite la Soporu de Cîmpie, jud. Cluj, şi la Obreja, jud. Alba. La Soporu de Cîmpie, în necropola daco-romană, au apărut mărgelile şi pandantive filigranate din argint, similare aceloră din aria necropolelor carpice de la est de Carpaţi⁶².

Un element străin de mediul autohton daco-roman, ca şi al iazigilor, vandalilor, sau altor populaţii care se învecinau cu provincia Dacia înspre vest şi nord — nord-vest, este reprezentat de o mărgică din lapis-lazuli trecută prin flăcăurile rugului, găsită la Soporu de Cîmpie⁶³. Arătăm cu alt prilej că asemenea mărgelile au fost aduse pe teritoriul ţării noastre de către ramura alană a sarmaţilor, de la care au fost preluate şi de către carpi⁶⁴. Aşadar, prezenţa unei astfel de podoabe la Soporul de Cîmpie trebuie pusă în legătură cu vehicularea ei de către carpi şi nu de sarmaţi⁶⁵. Este de asemenea mai puţin probabil că o atare podoabă să fi fost preluată direct din aria culturii carpice de la răsărit de Carpaţi de către populaţia daco-romană care a folosit necropola de la Soporu de Cîmpie⁶⁶.

⁵⁴ I. A. Aldea, *Apulum*, 9, 1971, p. 693—700.

⁵⁵ Oglinzi cu tamgale — semne magice — nu sînt răspindite în aria de locuire a iazigilor, ca atare oglinda la care ne referim nu putea să fie adusă dinspre vestul Daciei.

⁵⁶ Ramura alană a sarmaţilor a folosit mai de timpuriu oglinzile şi le-a răspindit în regiunile noastre. v. SCIVA, 31, 1980, 2, p. 278—279, fig. 2.

⁵⁷ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 168.

⁵⁸ I. H. Crişan, *Din activitatea ştiinţifică a Muzeului raional Mediaş*, 3, 1955—56, p. 40—41.

⁵⁹ Pentru analogii v. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, pl. CXLII/3, ş.a.

⁶⁰ I. Pop, SCIV, 17, 1966, 1, p. 175—179; în ultima vreme asemenea pandantive au apărut în mediul autohton, în complexe mai timpurii, v. D. Berciu, *Thraco-Dacica*, 4, 1983, 1—2, p. 34, fig. 2.

⁶¹ K. Horedt, *Siebenbürgen* . . . , p. 46, fig. 14/9.

⁶² D. Protase, *Un cimitir dacic* . . . , p. 18, fig. 4/3—14.

⁶³ Mărgica la care ne referim a fost identificată de noi cu prilejul examinării materialului de la Soporu de Cîmpie după primele campanii de săpături în prezenţa colegilor D. Protase şi Sebastian Morintz; v. SCIV, 14, 1963, 2, p. 333, nota nr. 7.

⁶⁴ Gh. Diaconu, SCIVA, 31, 1980, 2.

⁶⁵ Sarmatii alani nu au pătruns niciodată în teritoriile din centrul Transilvaniei.

⁶⁶ Daco-romanii de la Soporu de Cîmpie nu puteau prelua direct din aria carpică astfel de podoabe.

În necropola și așezarea de la Obreja, jud. Alba, sînt semnalate, de asemenea, cîteva obiecte și podoabe de factură carpică. Aici au apărut cercei filigranați, iar în așezare o fibulă de tip carpic, asociată cu altele care datează de la finele secolului al III-lea e.n. și începutul secolului următor ⁶⁷.

Seria descoperirilor carpice continuă, se pare, în lumina unor anchete de teren, cu elemente reperate la Mediaș — Baia de Nisip, Ormeniș și la Archiud — Hînsuri ⁶⁸.

Cel mai important și reprezentativ obiectiv, aparținînd carpilor din Dacia romană, a fost descoperit de G. Marinescu la Șopteriu, jud. Bistrița-Năsăud ⁶⁹. Aci au fost dezvelite pînă în prezent un număr de 27 de morminte de incinerare, care, potrivit ritului și ritualurilor de înmormîntare și a inventarului mormintelor, sînt atribuite de G. Marinescu unor carpi, care la un moment dat au trecut pasurile Carpaților orientali și s-au instalat în regiunea amintită ⁷⁰. Din cele relatate de către descoperitor, aflăm că pînă în prezent, la Șopteriu, lipsesc mormintele de înhumare, fiind atestate numai morminte de incinerare în urne și gropi ⁷¹.

Majoritatea vaselor, folosite ca urne de înmormîntare, ca și vasele adiacente din morminte, precum și restul inventarului mormintelor este asemănător cu inventarul mormintelor carpice de la est de Carpați ⁷².

Este, de asemenea, important de reținut că la Șopteriu apar fibule de tip carpic, din faza mai tîrzie, precum și piepteni, lucrați din coarne de cerb, din trei plăci, asamblați prin mijlocirea niturilor ⁷³. După cum se știe asemenea piepteni au fost descoperiți și la Bărboasa-Gălănești, jud. Bacău, și în alte necropole din aria carpică, fiind datați într-o etapă tîrzie a evoluției culturii carpice ⁷⁴. Pe baza pieptenilor și a altor elemente (rășina de urnă, arderea secundară a vaselor etc.), această grupă de necropole cuprinde după cîte se pare și elemente alogene-nordice, care la un moment dat al evoluției societății carpice au pătruns în aria acestora, fiind probabil cu timpul asimilate ⁷⁵.

În legătură cu data la care apar elementele carpice pe teritoriul Daciei romane au fost purtate discuții controversate în literatura de specialitate, mai ales pe marginea descoperirilor de la Soporu de Cîmpie și Obreja ⁷⁶. Cum monumentele amintite aparțin populației autohtone din timpul stăpînirii romane a Daciei, și se pare că cel puțin acela de la Obreja, jud. Alba, durează pînă în pragul secolului al IV-lea e.n. ⁷⁷, vom încerca să

⁶⁷ D. Protase, *ActaMN*, 8, 1971, p. 155 și p. 145, fig. 9/4.

⁶⁸ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 167.

⁶⁹ G. Marinescu, *Dacia*, N.S. 20, 1976, p. 282, nr. 115 (cronica săpăturilor).

⁷⁰ G. Marinescu, C. Gaiu, *Dacia*, N.S., 22, 1978, p. 360, nr. 121 (cronica), unde sînt semnalate 25 de morminte și *Dacia*, N.S., 23, 1979, p. 367, m. 115 (cronica), unde sînt menționate 27 de morminte atribuite carpilor, pătrunși în Transilvania în a doua jumătate a secolului III e.n. v. și K. Horedt, *Siebenbürgen* . . . p. 107, unde sînt menționate 25 de morminte

⁷¹ *Ibidem*; *Dacia*, N.S., 22, 1978, p. 360, nr. 121; *Dacia*, N.S., 23, 1979, p. 367, nr. 115.

⁷² Informații primite de la George Marinescu cu prilejul examinării în comun a materialului arheologic de la Șopteriu.

⁷³ Pieptenii au fost identificați de antropologul N. Mirițoiu care studiază oasele calcinate din necropola de la Șopteriu.

⁷⁴ Într-o comunicare ținută în 11 februarie 1983 la Institutul de arheologie din București, N. Mirițoiu a demonstrat existența a două faze distincte în evoluția culturii carpice.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Vezi mai nou la K. Horedt, *Siebenbürgen* . . . , p. 47—56; vezi și D. Protase, *Un cimitir* . . . , p. 81—88.

⁷⁷ Vezi fibula cu capetele în forma de bulbi de ceapă de la Obreja și fibula cu piciorul întors pe dedesubt, la D. Protase, *ActaMN*, 8, 1971, p. 145, fig. 9/2, 3.

operăm cu alte elemente, care se pare că cel puțin pentru etapa de început, adică a pătrunderii carpilor în Dacia, sînt mai revelatoare.

În primul rînd trebuie să ținem seama de grupul de morminte de la Șopteriu care prin prezența sa ilustrează existența unei necropole organizate. S-a arătat la locul potrivit că aici a apărut o fibulă tîrzie și piepteni lucrați din trei plăci care, de asemenea, nu pot fi plasați mai devreme de finele secolului al III-lea e.n.⁷⁸ Așadar, pornind de la elementele de datare pe care ni le oferă conținutul inventarului mormintelor de la Șopteriu, singura necropolă mai bine cercetată, reiese că unele grupe de carpi au pătruns și s-au fixat la vest de Carpați în ultimele decenii ale secolului al III-lea e.n., poate după abandonarea provinciei Dacia de către romani.

Către o atare datare a etapei în care carpii au pătruns în Dacia română ne conduc și alte probe. Este vorba în principal de trei elemente mai sigure de care ne putem ancora în fixarea momentului în care unele vestigii vehiculate de carpi ne oferă date în legătură cu problema prezenței acestora în cuprinsul provinciei Dacia. Primul element este reprezentat de pieptenii cu mînerul semicircular lucrați din oase de cervideu, cu plăcile asamblate cu nituri. Din cele ce cunoaștem pînă în prezent, asemenea piepteni sînt străini de mediul băștinaș, iar prezența acestora la sud și răsărit de Carpați poate fi fixată către finele secolului al III-lea e.n. Atari piepteni au fost găsiți în mediul carpic tîrziu, ca și în acela al dacilor liberi de la sud de Carpați tot în faza finală a culturii, alături de alte elemente care trădează vestigii alogene pătrunse la un moment dat în mediul băștinaș de la sud și est de Carpați⁷⁹.

Celelalte două elemente sînt reprezentate de oglinda circulară cu tamga de la Sebeș-Alba și mîrgica din lapis-lazuli de la Soporu de Cîmpie, despre care aminteam mai sus.

După cum se știe ambele elemente sînt de origine sarmatică, bogat reprezentate în inventarele mormintelor sarmaților alani. Am arătat cu alt prilej că cele două elemente, alături de moda deformării artificiale a craniilor, la care se adaugă și altele, au fost vehiculate și răspindite de alani la vest de Prut, ca atare și în aria culturii carpice de la mijlocul secolului al III-lea e.n. înainte⁸⁰. Dacă elementele la care ne referim au fost preluate de către carpi din mediul alanic de-abia după data de care aminteam sîntem îndreptățiți să presupunem că acestea au putut pătrunde în Dacia cu grupe de carpi care au ajuns în centrul provinciei Dacia către finele secolului al III-lea e.n.

În stadiul actual al cercetărilor, ar putea fi formulate trei ipoteze de lucru în legătură cu prezența carpilor pe teritoriul Daciei romane. Mai întii de toate, în lumina descoperirilor de la Șopteriu—Bistrița, trebuie să admitem alături de G. Marinescu că, la finele secolului al III-lea e.n., grupe de carpi au pătruns la vest de Carpați cu cultura lor materială și spirituală, tradițională, aidoma aceleia din regiunile lor de baștină⁸¹.

⁷⁸ Mai ales pieptenii din os lucrați din trei plăci, asamblate cu nituri, nu pot fi datați mai devreme de a doua jumătate a secolului al III-lea e.n.

⁷⁹ Cronologia fixată în lucrarea lui N. Mirișoiu pentru aria carpică; pentru aria dacilor liberi de la sud de Carpați prezența pieptenilor despre care este vorba este documentată și datată cu monede la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n., la Tîrșor, jud. Prahova, Dulceașca, jud. Teleorman și Străulești-București.

⁸⁰ Pentru cronologia și asocierea oglinzilor cu tamga și a mîrgelelor din lapis-lazuli, v. Gh. Diaconu, SCIVA, 31, 1980, 2.

⁸¹ Din relatările descoperitorului antichităților carpice de la Șopteriu, jud. Bistrița-Năsăud, reiese că acestea au analogii cu acelea de la Poienești și alte stațiuni din Moldova.

În al doilea rînd putem presupune că, la un moment dat, în cea de-a doua jumătate a secolului al III-lea e.n., grupe de carpi s-au instalat în vetrele de locuire a populației daco-romane influențîndu-se reciproc pe linie culturală și spirituală în procesul de simbioză dintre cele două seminții înrudite. Atari situații se pare că reflectă descoperirile de la Soporu de Cîmpie, jud. Cluj, și Obreja, jud. Alba ⁸².

În sfîrșit, al treilea tip de antichități, de felul oglinzii de la Sebeș — Alba, a pandantivelor în formă de căldărușă, precum și altele care nu au fost descoperite în complexe închise, pot fi socotite străine de mediul daco-roman, dar au fost vehiculate probabil de către carpi cu ocazia raidurilor și pătrunderilor lor în cuprinsul provinciei de-a lungul secolului al III-lea e.n.

În încheiere socotim că datele cuprinse în izvoarele scrise, potrivit cărora carpii sînt implicați în evenimentele din jurul anilor 245—247, pot fi puse în legătură cu incursiuni și raiduri organizate de carpi în teritoriul Daciei intracarpatică, ca și în Oltenia romană, petrecute în aceleași condiții, în perioada menționată. În schimb, dovezile de ordin arheologic păstrate în inventarul necropolei de la Șopteriu-Bistrița, cum arată și G. Marinescu, la care se adaugă și acelea asupra cărora am atras atenția, ne obligă să admitem fixarea fermă a unor grupuri de carpi în provincia Dacia de-abia după etapa Gallienus-Aurelian ⁸³.

DIE DAKER AUS DEM NORDWESTEN IN RÖMISCHER ZEIT. DIE KARPEN IM INNENKARPATISCHEN GEBIET

ZUSAMMENFASSUNG

Im Lichte der Forschungen von Sintana-Arad, Arad-Ceala und von anderen fundorten, werden die wichtigsten Merkmale der Kultur der freien Daker aus dem Westen dargelegt. Gleichzeitig wird auf die Anwesenheit der iazygischen Sarmaten in dem erwähnten Gebiet und auf das Eindringen der freien Daker in Dazien hingewiesen.

Im Weiteren werden die Denkmäler der freien Daker aus dem Norden und Nord-Westen vorgeführt, deren materielle Kultur einen betonten Romanisierungsstempel aufweist. Es werden auch einige fremde, aus dem Siedlungsbereich nordischer Völkerschaften, eingedrungene Altertümer erwähnt, mit denen die freien Daker kulturelle Beziehungen gepflegt haben.

Es wird auch die Frage der Ansiedlung der Karpen im innenkarpatischen Dazien aufgeworfen, wobei auf Grund der Forschungen aus dem Gräberfeld von Șopteriu, jud. Bistrița-Năsăud, das Eindringen der Karpen durch die Pässe der Ostkarpaten, erst nach der Räumung der Provinz Dazien festgelegt wird.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Cipău-Girle. Tongefässe, Spinnwirtel und Perlen der Daker aus dem Westen (nach K. Horedt, *Siebenbürgen* . . ., S. 108, Abb. 42).

Abb. 2. Medieșu Aurit. Keramik und Fibeln der Daker aus dem Nordwesten (nach S. Dumitrașcu und T. Bader, *Așezarea* . . ., Abb. 22—23 und Taf. 11, V, X, XV).

Abb. 3. Karpische Altertümer aus Siebenbürgen: 1 Fibel, 2—3 Anhänger, 4 Spiegel, 5 „Feuerböcke“, 6 Tongefäss (nach K. Horedt, *Siebenbürgen* . . ., S. 46, Abb. 14/5—10).

⁸² Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 168.

⁸³ În aceste cazuri este vorba de necropole organizate, cu elemente de datare tirzii din a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. Pentru pătrunderea carpiilor în teritoriul intracarpatic între domniile împăraților Filip Arabul — Gallienus, v. mai nou C. Petolescu, *Thraco-Dacia*, 5, 1984, 1—2, p. 190.